

Tiede ja media

Arto Mustajoki

Samaan aikaan kun tiede on saanut osansa viime vuosina tapahtuneesta tiedotusvälineiden laajentuneesta tarjonnasta, myös tutkijoiden asenteet julkisuutta kohtaan ovat vähitellen muuttuneet. Yhä useammin nimi päivälehdessä tai kasvat kuvaruudussa aiheuttaa kollegoissa halveksunnan sijasta kateutta. Mitkä ovat sitten tieteen medianpelin kuviot ja tavoitteet?

Kaikkein tavallisimpia tutkijan rooleja julkisuudessa on asiantuntijana toimiminen. Kun lintuinfluenssa, esi-isiemme pääkallo tai uusi alkeishiukkanen löydetään, tarvitaan ihmistä, joka selittää tapahtuman taustan ja määrittelee sen paikan tieteen kehityksessä. Tällaista roolia tuskin kukaan tutkija enää kaihtaa. Kaikilta se ei luonnollisestikaan suju yhtä luontevasti. Asian ilmaiseminen lyhyesti ja kansantajuisesti on monta vertaa vaikeampaa kuin tieteellisen artikkelin kirjoittaminen. Tässä(kin) asiassa toteutuu medialle tyypillinen kasaantumisen laki: kun joku tutkija on tullut julkisuudessa tunnetuksi (esimerkiksi sen takia että hän on ollut kerran paikalla kun kiireesti on tarvittu asiantuntijaa), käännytään aina hänen puoleensa riippumatta siitä, onko hän alan paras asiantuntija tai edes paras esiintyjä.

Asiantuntijan rooliin liittyy tärkeä periaatteellinen kysymys esitettävän tiedon luonteesta: tuleeko kaikkiin kysymyksiin pyrkiä antamaan selkeitä yksinkertaistettuja vastauksia *ni* kuten toimittajat ja suuri yleisö useimmiten haluavat *ni* vai tuleeko pikemminkin vastakysymysten ja asian problematisoinnin avulla saattaa ihmiset itse etsimään vastauksia kysymyksiin. Mitään yleispätevää toimintamallia tässä ei varmaankaan ole. Vastauksen luonne riippuu aiheesta ja tilanteesta. Monet tutkijat ovat jo oppineet tiivistämään sanottavansa minimiin ilman että sortuisivat tosiasioiden vääristelyyn. Kun uutistoimittaja vaatii seitsemän sekunnin vastauksen kysymykseen "voiko x aiheuttaa y:n", tutkija vastaa "yleensä ei voi, mutta joissakin poikkeustapauksissa voi". Jotkut tutkijat vaistoavat myös sen, että katsojan tai kuulijan asiasta saama mielikuva saattaa muodostua aivan toiseksi, jos vastaus kuuluu "voi, mutta vain joissakin poikkeustapauksissa".

Toinen julkisuudessa näkymisen muoto on tiedeuutiset. Väitöstilaisuuksista on perinteisesti uutisoitu suomalaisissa päivälehdissä varsin laajasti. Joillekin tutkijoille se onkin ainoa kerta, kun he "pääsevät lehteen". On sinänsä positiivista, että väitöskirjat saavat tällä tavalla julkisuutta. Tästä on kuitenkin ollut seurauksena se, että suuren yleisön silmissä niiden osuus tutkimustoiminnasta ylikorostuu. Samalla ruokitaan sitä näkemystä, että väitöskirja on tutkijanuran keskeisin tai mahdollisesti myös viimeinen tärkeä etappi.

Viime aikoina media on enenevässä määrin julkaissut myös muita tiedeuutisia. Kaikkein mairittelevinta tutkijan kannalta on tietysti tulla mainituksi tieteellisen läpimurron tekijänä, kansainvälisesti merkittävän artikkelin kirjoittajan tai tiedepalkinnon saajana. Vaikka sanomalehden keskivertolukijalla ei ole mitään tietoa *Nature'* n tai *Science'* n huikeista impaktifaktoreista, hänelläkin saattaa olla udunomainen käsitys tapauksen merkittävyydestä. Samalla hän saa mahdollisuuden röhystää suomalaisena rintaansa ja ylpeillä (taas tästä yhdestä) kansallissankarista, joka tuo maallemme mainetta siinä kuin rallikuskit ja kapellimestarit. Tieteen saralla vain kansainvälinen menestys on "jotakin", piirikunnallisten tai edes Suomen mestaruuden voitto ei sävähdytä. Tämä pätee kansainvälisiin lajeihin. Kuitenkin jos laji on kansallinen, oman maamme historia ja kansamme juuret, pienetkin tiedonmurut kiinnostavat suurta yleisöä.

Positiivisten tiedeuutisten aktiiviseen tiedottamiseen liittyy eettisiä näkökohtia, joihin tutkijat ja tutkimuksesta tiedottajat suhtautuvat eri tavoin. Iso kysymys on uutisoinnin ajankohta: onko asiallista kertoa tutkimuksesta siinä vaiheessa kun sitä varten on saatu merkittävä rahoitus, kun alustavat tutkimustulokset ovat tiedossa vai vasta kun kaikki on jo julkaistu. Monet tutkijat lähtevät tieteen omista pelisäännöistä, joiden mukaan asialla on merkitystä, kun tutkimukset on suoritettu ja niiden tulokset on asianmukaisella tavalla julkaistu. Viime aikoina on kuitenkin näkyneet enenevässä määrin myös rahoituspäättöksiä koskevia uutisia. Uskon, että aikaa myöten tämän asian ratkaisee median kiinnostus. Jos aihe on riittävän kiinnostava, jo rahoituspäättös ylittää uutiskynnyksen eivätkä tutkijat jätä käyttämättä hyväksi tällaista tilaisuutta päästä julkisuuteen.

Tärkeä tutkijoiden julkisuusrooli liittyy tieteen popularisointiin, joka kattaa monenlaista toimintaa lähtien oppikirjojen kirjoittamisesta, päätynyt esiintymisiin yleisöluentoihin mitä erilaisimmilla foorumeilla. Useimmiten popularisointi ei ole pelkästään omien tutkimustulosten kansantajuisista, vaan yleiskuvan antamista laajemmasta tieteen kentästä. Suomalainen tiedemaailma ei ole perinteisesti suhtautunut kovin positiivisesti tällaisten "irtopisteiden" keräilemiseen. Toiminta tieteen julkaisukenttien ulkopuolella on tulkittu kyyttömyydeksi menestyä päälajissa, tieteen omilla foorumeilla. Ajattelutapa on tässäkin muuttumassa. On ensinnäkin alettu ymmärtää, kuinka vaativaa popularisointi todellisuudessa on. Toiseksi on tajuttu, että koko tiedemaailma hyötyy siitä, jos jotkut tutkijat jaksavat olla kiinnostuneita myös popularisoinnista.

Tieteen popularisoijat tunnetaan laajasti oman tieteenalansa ulkopuolella, mutta todellisia julkikkia heistä tulee vasta kun he avaavat oven yksityiselämänsä. Suurta yleisöä kiinnostavat ihmiset enemmän kuin asiat. Sen vuoksi tutkijasta tulee koko kansan omaisuutta vasta, kun hän kertoo harrastuksistaan, perhe-elämästään ja ylipäättänsä siitä, mitä hän tekee varsinaisen työnsä ulkopuolella. Tällainen naistenlehtijulkisuus on useimmille tutkijoille hyvin vierasta. Mutta ei ole yhtään pahitteeksi, jos myös tieteen puolella on niitä, jotka sekä kiinnostavat ihmisinä suurta yleisöä että ovat myös valmiita raottamaan yksityisyytensä verhoa. Tieteen kokonaiskuvan kannalta olisi eduksi, jos he olisivat samalla myös eturivin tutkijoita.

Edellä on kuvattu joitakin tieteen ja julkisuuden leikkauspintoista. Mitkä ovat sitten ne motiivit, jotka saavat tutkijat toimimaan myös tieteen maailman ulkopuolella? Eräs viime aikoina entistä voimakkaammin esille tuotu näkökohta on tutkijan ja koko tiede- ja yliopistoyhteisön velvollisuus jakaa mahdollisimman laajasti sitä tietoa, mitä yhteiskunnan rahoittamana tuotetaan. Kyse ei ole kuitenkaan pelkästään jonkinlaisesta välttämättömästä palvelufunktiosta, vaan tällainen toiminta on hyödyllistä myös tutkijoiden näkökulmasta. Oman tieteenalan ulkopuolella saavutettu näkyvyys voi parantaa yksittäisen tutkijan osakkeita rahoituspäättöksissä tai jopa virkojen täyttöprosesseissa. Erityisen tärkeää positiivinen julkisuus on koko tiedemaailman kannalta. Tiedeuutisten ja julkisten esiintymisten ketjusta muodostuu kokonaiskuva tutkimuksen merkityksestä yhteiskunnasta. Tämä puolestaan heijastuu konkreettisiin poliittisiin rahoituspäättöksiin.

Julkisuudessa esiintyminen on tutkijalle outo ympäristö. Häneen on pitkän koulutuksen myötä istutettu tiedeyhteisön ajattelutapa ja toimintamallit. Tämän perusteella tie tutkijana meritoitumiseen on varsin selvä: tarvitaan julkaisuja arvostetuilla foorumeilla. Myös toiminnan eettiset pelisäännöt ovat melko yksiselitteiset. Tiedeyhteisön ulkopuolella joudutaan toimimaan hyvin erilaisessa arvomaailmassa. Tämän vuoksi on luonnollista, että tutkijat määrittelevät omat rajansa eri tavoin.

Kun tutkimuksen julkisuusarvo kasvaa ja asia tiedostetaan tutkijapiireissä entistä selkeämmin, sen merkitys saattaa myös ylikorostua. Primaaria on tietysti edelleenkin puhtaasti tieteellinen julkaisu toiminta. Tutkimuksen tieteellisen merkityksen ja tutkijoiden arvohierarkian määrittelee tiedeyhteisö, ei media. Mielenkiintoinen esimerkki tästä oli taannoinen biotieteitä koskeva EMBO-raportti. Kun tutkijaryhmien tieteelliset saavutukset arvioitiin tieteen sisäisin kriteerein, niiden rankkeeraus oli täysin toinen kuin jos niitä olisi mitattu lehdistössä saatujen palstamillimetrien avulla.

Niin halveksunta kuin kateuskin ovat negatiivisia asenteita. Olemme oikealla tiellä, jos kollegoittemme julkisuudessa

esiintyminen herättää meissä myös ripauksen ylpeyttä ja arvostusta.

Professori Arto Mustajoki on Helsingin yliopiston vararehtori.